

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

АНХИМ ОЛЕКСІЙ ІВАНОВИЧ

УДК 82.0.091:82-83

**ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЯ ТВОРЧІСТЬ
ЯК ДІАЛОГ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ
(НА МАТЕРІАЛІ ДРАМАТУРГІЇ ГЕЛЬМУТА БАЙЄРЛЯ)**

10.01.06 – теорія літератури

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Житомир – 2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі германської філології та зарубіжної літератури Житомирського державного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, доцент
Астрахан Наталія Іванівна,
Житомирський державний
університет імені Івана Франка,
професор кафедри германської
філології та зарубіжної літератури.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Галич Олександр Андрійович,
Національний університет водного господарства
та природокористування,
професор кафедри державного управління,
документознавства та інформаційної діяльності;

кандидат філологічних наук, доцент
Левчук Тереза Петрівна,
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки,
доцент кафедри теорії літератури
та зарубіжної літератури.

Захист відбудеться «2» квітня 2019 року об 11⁰⁰ на засіданні спеціалізованої вченої ради К 14.053.03 у Житомирському державному університеті імені Івана Франка (10008, м. Житомир, вул. Пушкінська, 49, другий поверх, ауд. 17).

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Житомирського державного університету імені Івана Франка (10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 38).

Автореферат розіслано «28» лютого 2019 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. В. Закалюжний

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Філософія діалогу сьогодні набуває особливого значення при здійсненні різноманітних літературознавчих досліджень. Розгляд діалогічності літературного твору складає, безумовно, основу його інтерпретації, де характер взаємодії автора, героя і читача як учасників діалогу, а також міжтекстових відносин у творчості того чи іншого митця є важливим для розуміння сутності твору. Проблема інтерпретації літературного твору набуває нового значення у площині діалогу. На відміну від емпіричної, творча реальність передбачає універсальність діалогу, його проникнення у глибини буття, що зумовлює безперервне розуміння світу й людини. Тому детальний розгляд діалогічності як основного рушія будь-якої творчості залишається актуальним та, незважаючи на численні дослідження специфіки естетичної комунікації, потребує продовження. Водночас вивчення художніх текстів у аспекті інтертекстуальної взаємодії, що матеріалізує діалогічність творення та відтворення, сприяє не лише розумінню літературного процесу, але й характеристиці складних переплетінь естетично значущих кодів у наявних текстах, що виявляють себе на всіх рівнях текстового цілого. Виявлення та врахування елементів цих кодів, співвіднесення їх із цілісністю літературного твору, а також досвідом і тезаурусом реципієнта допомагає здійснити інтерсуб'єктивно значущу літературознавчу інтерпретацію того чи іншого твору.

Проблема інтерпретації літературного твору є однією з найскладніших у сучасному літературознавстві й досі залишається центральною проблемою герменевтики. У зв'язку з новими підходами до розуміння й осмислення тексту, зокрема з виникненням діалогічного та зумовленого ним інтертекстуального підходів, можливості інтерпретації значно розширюються. Це поглиблює сприйняття твору, який необхідно досліджувати на всіх рівнях, занурюватися в його глибини й аналізувати його найменші складові частини в межах художнього цілого. Знаходження, вилучення, досягнення нових смислів, не відомих раніше знань про об'єктивний світ та залучення новаторського суб'єктивного досвіду належать до головних завдань літературознавства й літературознавчої інтерпретації зокрема. Тому розгляд герменевтичної інтерпретації, одним із основних принципів якої є герменевтичне коло, є надзвичайно важливим і створює нові горизонти для розуміння художнього тексту.

Важливим є також дослідження художньої інтерпретації як основного чинника літературної творчості. На відміну від літературознавчої інтерпретації, скерованої на наукове пізнання інтерпретованого твору, художня інтерпретація передбачає створення нового твору. При цьому об'єктом інтерпретації можуть слугувати як уже наявні твори, так і позахудожні реалії, що уможливорює представлення кожного твору мистецтва як певної художньої інтерпретаційної моделі навколишньої дійсності або раніше створеного твору / творів. Зіставлення понять «художня інтерпретація» та «художня інтерпретаційна модель» сприяє

уточненню літературознавчого понятійного апарату, що уможливило теоретичну концептуалізацію художньої творчості як інтерпретації.

Творчість німецького драматурга Гельмута Байєрля, що залишається не відомою українському читачеві та ще не ставала об'єктом системного дослідження в межах українського літературознавчого дискурсу, є яскравим прикладом утілення діалогу з іншими авторами, який проявляється у творах драматурга на різних внутрішньо- та міжтекстових рівнях. Звернення до спадщини попередників, осмислення та творче оновлення започаткованих ними літературних традицій створюють основу художнього світу митця. Діалогічність, що народжується в рамках рецепції творчості того чи іншого автора, а також інтертекстуальні зв'язки з іншими творами та ігровий початок стають невід'ємними характеристиками його творчості. Зрештою, здійснена ним літературознавча та художня інтерпретація творів інших авторів склала основу творчого доробку драматурга.

Отже, **актуальність** дослідження зумовлена потребою в систематизації наявних підходів до тлумачення категорій діалогу та інтерпретації в літературознавстві та в уточненні необхідного термінологічно-понятійного апарату, що відкриває нові аспекти розуміння літературно-художньої творчості. Вибір матеріалу дослідження зумовлений тим, що, незважаючи на значний творчий доробок німецького драматурга Г. Байєрля, його твори, як і сама особистість, залишаються не відрефлексованими вітчизняною наукою, а тому не відомими українському читачеві.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Проблематика дисертації пов'язана з науковою темою кафедри германської філології та зарубіжної літератури Житомирського державного університету імені Івана Франка «Теорія та історія драми» (номер державної реєстрації 0112U002265; термін виконання: 01.12–01.16). Тему дисертаційного дослідження затверджено та змінено вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 4 від 28.11.2014 й протокол № 16 від 25.06.2018 відповідно).

Метою дисертаційного дослідження є з'ясування значення діалогу та інтерпретації в процесі літературно-художньої творчості з опорою на драматургію Гельмута Байєрля.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- з'ясувати значення діалогу в процесі творчості та розглянути його основні внутрішньо-, між- та позатекстові кореляції;
- дослідити розгортання діалогу в процесі літературно-художньої творчості по лінії автор / автор (інший автор);
- висвітлити діалогічну сутність творів Г. Байєрля;
- проаналізувати концепт «інтертекстуальність» у межах і за межами постмодерністської теоретичної та художньої парадигми мислення;

- виявити найпоказовіші форми й типи інтертекстуальності у творах Г. Байерля та з'ясувати їхнє значення в межах художнього цілого того чи іншого твору;
- визначити співвіднесення тексту і твору в контексті проблеми інтерпретації;
- встановити параметри здійснення інтерпретації як творення / відтворення та систематизувати знання про неї у філософському та літературознавчому розуміннях;
- простежити особливості здійснення художньої інтерпретації;
- охарактеризувати діалогічні аспекти пародії та стилізації;
- описати особливості здійснення літературознавчої та художньої інтерпретації творчості Б. Брехта Г. Байерлем.

Об'єкт дослідження – літературно-художня творчість як процес становлення творчої особистості.

Предмет дослідження – діалог та інтерпретація як необхідні чинники здійснення літературно-художньої творчості.

Матеріалом дисертаційного дослідження є п'єси, театрознавчі статті, спогади та теоретичні праці Гельмута Байерля (зокрема п'єса для драмгуртка «Дорожній вказівник», навчальна п'єса «Констатація», п'єси «Пані Флінц», «Іоанна із Дьобельну», «Веселун», «Містерія-буф», «Подорож по Землі доктора Фауста», «Ви новачок, сер!», теоретична праця «Голови, або Ще менший органон», статті «Про значення деталей в сценічному мистецтві», «Як сучасна дійсність може бути представлена в театрі», «Опановуючи дійсність»).

Теоретико-методологічну основу дослідження діалогічної природи творчості склали праці Г. Батищева, М. Бахтіна, В. Біблера, М. Бубера, Е. Левінаса, О. Розеншток-Хюссі, Ф. Розенцвейга, а також українських вчених М. Гіршмана, М. Зимомрі, М. Ігнатенка, П. Пилиповича, Г. Сивоконя та Т. Чонки. Праці Р. Барта, Л. Біловус, Ж. Дерріди, Ж. Женетта, Н. Корабльової, Ю. Крістевої, Н. Науменко, Ю. Лотмана, Н. Фатєєвої та ін. стали теоретичним підґрунтям для аналізу категорій *інтертексту* та *інтертекстуальності*. При дослідженні явища *інтерпретації* враховувалися набутки Г. Богіна, В. Дільтея, Г.-Г. Гадамера, М. Гайдеггера, Р. Інґардена, О. Матюшкіна, Р. Нича, Ф. Шляермахера тощо. Потракткування інтерпретації та основні підходи до її осмислення в контексті теми дисертації були здійснені також із урахуванням праць Н. Астрахан, О. Бензюка, П. Іванишина, С. Квіта, О. Колесник, О. Юркевич та ін. Окрім того, теоретико-методологічну основу дослідження склали праці Б. Асмута, Є. Васильєва, О. Бондаревої, П. Сонді, М. Пфістера, О. Чиркова та ін., присвячені питанням *теорії та історії драми*. У дисертації також враховані дослідницькі концепції літературознавців, котрі зверталися до творчості Г. Байерля, зокрема А. Баканова, В. Барнера, О. Димшица, В. Гехта, Г. Келера, Ф. Меннемайєра, В. Міттенцвая, К.-Г. Мюллера, У. Профітліха, Г. Рюле, В. Шівельбуша, В. Шмідта та ін.

Для виконання основних завдань дисертації використана **комплексна методологія дослідження**. Складність та гетерогенність досліджуваних категорій зумовили застосування структурно-семіотичного, типологічного та

герменевтичного методів. При дослідженні особливостей теоретичної (літературознавчої) та художньої інтерпретації у творчості Г. Байєрля були використані також описовий, системний та порівняльно-історичний підходи. При аналізі творів драматурга застосовувалися рецептивний та поетологічний методи в поєднанні з культурно-історичним підходом, контекстуальним та інтертекстуальним аналізом.

Наукова новизна роботи полягає в уточненні теорії літературознавчої та художньої інтерпретації літературного твору. З'ясовано значення діалогу в процесі літературно-художньої творчості та поглиблено уявлення про його основні внутрішньо-, між- та позатекстові кореляції. Докладно висвітлено розгортання діалогу в процесі літературно-художньої творчості, що сприяло уточненню літературознавчого розуміння цього феномена та визначенню нових шляхів його інтерпретації. Уперше проаналізовано діалогічну сутність творчості Г. Байєрля та розкрито найпоказовіші типи інтертекстуальності в його творах. Уперше здійснено літературознавчу інтерпретацію творів Г. Байєрля та проаналізовано особливості художньої інтерпретації творчості Б. Брехта Г. Байєрлем. Також уточнено термінологічний апарат, завдяки чому в деяких аспектах по-новому осмислені поняття «літературно-художня творчість», «художня інтерпретація», «літературознавча інтерпретація», «обробка», «діалогічність», «інтертекстуальність».

Практичне значення отриманих результатів полягає в подальшому їх застосуванні при дослідженні внутрішньо-, між- та позатекстових кореляцій художнього тексту літературного твору. Матеріали дисертації можуть бути використані при укладанні навчальних посібників, а також при читанні курсів лекцій і спецкурсів з теорії та історії літератури, теорії драми та театру.

Джерельною базою дослідження стали фонди бібліотеки Потсдамського університету (Німеччина), Філологічної бібліотеки Вільного університету м. Берлін (Німеччина), бібліотеки Віденського університету (Австрія) та Архіву Бертольта Брехта Академії мистецтв м. Берлін (Німеччина).

Апробація результатів дослідження. Окремі аспекти дослідження апробовані на конференціях, семінарах та колоквиумах різних рівнів: 1. Міжнародний науково-практичний семінар «Von der "Bibel" zu "Baal". Der frühe Brecht» (Житомир, 27–30.10.2014); 2. Міжнародний колоквиум «Теорії простору та культурно-медійні проблеми в літературознавстві» (Житомир, 4–9.11.2014); 3. Всеукраїнська конференція з міжнародною участю «VI Брехтівські драматургічні читання» (Житомир, 21.11.2014); 4. Міжнародний колоквиум «Die gegenwärtigen Entwicklungstendenzen in der Brecht-Forschung» (Житомир, 31.03.2015); 5. Міжнародний науково-практичний семінар «Geschichte der Stadt Augsburg» (Житомир, 02.11.2015); 6. Всеукраїнська конференція з міжнародною участю «VII Брехтівські драматургічні читання» (Житомир, 5–6.11.2015); 7. Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Підготовка фахівців у контексті становлення нової

української школи» (Житомир, 21–22.03.2018); 8. Всеукраїнська наукова конференція з міжнародною участю «IX Брехтівські драматургічні читання» (Житомир, 27–28.03.2018); 9. Міжнародна наукова конференція «Philology and Linguistics in the Digital Age FiLiDA–2018» (Будапешт, 31.03.2018); 10. Міжнародна науково-практична конференція «Філологічні науки в умовах сучасних трансформаційних процесів» (Львів, 9–10.11.2018); 11. III Міжнародний науковий форум вчених «Схід–Захід» (Відень, 11.01.2019).

Під час роботи над дисертацією були здійснені наукові стажування:
 1) 01.06.2016–31.08.2016 – Потсдамський університет (Німеччина) (DAAD);
 2) 01.08.2017–30.09.2017 – Вільний університет м. Берлін (Німеччина) (DAAD);
 3) 01.10.2017–31.12.2017 – Віденський університет (Австрія) (OeAD).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 8 одноосібних публікаціях, із них: *одна* – в іноземному виданні, *п'ять* – у фахових виданнях України, *дві* – в інших наукових виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (222 позиції, з яких 68 – іноземними мовами) і додатків. Загальний обсяг роботи – 11,26 авт. арк., обсяг основного тексту – 10,4 авт. арк.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено об'єкт та предмет дослідження, вказано на його зв'язок із кафедральною тематикою, сформульовано мету й завдання роботи, окреслено теоретико-методологічну базу, визначено наукову новизну та практичне значення отриманих результатів дослідження, подано відомості про особистий внесок здобувача, апробацію й структуру роботи.

Перший розділ «Літературно-художня творчість як діалог» присвячено дослідженню феномена діалогу як першоджерела будь-якої мистецької діяльності, перш за все – художньої творчості в просторі літератури як мистецтва слова, а також з'ясуванню його значення в процесі інтерпретації літературного твору. У цьому ж розділі розглянуто основні теоретичні концепти Б. Брехта в діалогічному сприйнятті Г. Байєрля.

У підрозділі 1.1 «*Діалогічна природа літературно-художньої творчості*» з опорою на діалогічну концепцію М. Бахтіна, М. Бубера та ін. з'ясовано значення діалогу в процесі творчості не лише як умови чи передумови, але й причини, засобу та універсального механізму виникнення нового.

У пункті 1.1.1 «*Діалог як першоджерело мистецької діяльності*» розглянуто внутрішньотекстовий та міжтекстовий діалоги як основу літературно-художньої творчості та вказано на іманентний процесу творчості нескінченний рух від монологізації до діалогізації. З'ясовано, що літературний твір, виходячи в широкий культурний простір та залучаючи все більше читачів, є нескінченним часопросторовим діалогом. Водночас цілісність та повну

реалізацію твору забезпечує саме високоерудований читач, який виконує роль співтворця, наповнюючи твір особистісним змістом та розкриваючи всю його своєрідність. Діалог у цьому відношенні розглядається як певного роду гра-комунікація автора, героя та читача, у якій герой за допомогою читача перетворюється зі створеного у творчий суб'єкт.

Пункт 1.1.2 *«Діалог авторів як універсальний механізм виникнення нового в процесі літературно-художньої творчості»* висвітлює позатекстовий діалог, де лінія діалогічності автор / автор (інший автор) є своєрідним каталізатором художньої творчості та неодмінною її складовою. Це виводить діалогічне розуміння творчості на принципово інший, вищий рівень, де роль «Іншого» приймає на себе об'єктивований текстом суб'єкт. Вихідним матеріалом для літературно-художньої творчості у такому випадку є не лише об'єктивна реальність матеріального світу, яка стає об'єктом художнього осягнення, але й досвід мистецтва, втілений у художніх творах, з авторами яких суб'єкт творчості вступає у продуктивний діалог. Літературний твір, створений таким діалогом, у свою чергу дозволяє читачеві вести діалог не лише з одним автором – його творцем, але й іншим / іншими, які стали співтворцями цього твору. Таке наповнення художнього тексту, його семантична неоднорідність та включення в широку мережу міжтекстових взаємодій, зрештою, розширює межі інтерпретації та свідчить про потужний смисловий потенціал тексту. Отже, художня творчість – це багатосаровий феномен, щодо якого творча діяльність та діалогічність є взаємозумовлюючими чинниками-елементами.

У підрозділі 1.2 *«Теоретичні концепти Б. Брехта у діалогічному сприйнятті Г. Байєрля»*, зважаючи на майже абсолютну відсутність рефлексії щодо творчої спадщини Гельмута Байєрля в українському науковому дискурсі, подано невелику історико-літературну довідку із зазначенням основних періодів творчості драматурга. Також розглянуто теоретичний та художній діалог Г. Байєрля з Б. Брехтом, що точиться навколо головних концептів епічного театру. Проведений аналіз п'єс Г. Байєрля показує зумовленість особливостей їх поезики різноманітними художніми засобами, які драматург перейняв здебільшого у свого вчителя Б. Брехта, підпорядковуючи традицію епічного театру власним творчим настановам. У результаті з'ясовано, що завдяки вмілому використанню прийомів Б. Брехта, Г. Байєрль зумів перенести його персонажів у нову реальність та художньо показати нову дійсність, чим довів силу брехтівської теорії та її дієвість у нових суспільно-історичних умовах.

Наступні пункти цього підрозділу: 1.2.1 *«Ефект очуження і зонг»*, 1.2.2 *«Гра у грі, випадання із ролі, переривання дії»*, 1.2.3 *«Жест»*, 1.2.4 *«Історизація»*, 1.2.5 *«Зображення комічного та злам»* і 1.2.6 *«Протиріччя та фабула»* показують переосмислення Г. Байєрлем відповідно до його бачення й стилю основних концептів брехтівського театру. За допомогою порівняльного аналізу з'ясовано, що хоча розуміння драматургом діалектики, фабули, ефекту очуження, жесту, комічного та інших важливих для епічного театру елементів

поетики в багатьох аспектах відповідає брехтівському, все ж самі елементи зазнають певних трансформацій. Зокрема зазначено, що Г. Байєрль, шукаючи власне розуміння епічного театру та нові засоби й техніки, більш дієві щодо зображення безпосередньої дійсності, відкидав те, що, на його думку, вже не є придатним (наприклад, надмірність діалектики), при цьому переймав необхідне (залучення очужуючих елементів (зонги, жести, обмін ролями тощо), що сприяли забезпеченню продуктивної критичної позиції глядача щодо зображуваних на сцені подій), а також переосмислював деякі концепти брехтівської естетики відповідно до свого власного бачення (поняття «позиції» та «історизації»). Такі спостереження дозволили обґрунтувати думку, згідно з якою Г. Байєрль – не епігон, а послідовник Б. Брехта, який, хоча й опирався на усталену драматургічну практику, рухався самобутнім шляхом у драматургії.

Другий розділ «Концепт “інтертекстуальність” в межах і за межами постмодерністської теоретичної та художньої парадигми мислення» присвячений явищу міжтекстової взаємодії та генезі його літературознавчого осмислення. У цьому розділі з опорою на концепції Р. Барта, Ж. Женетта, Ю. Крістєвої та ін. розглядаються основні положення та принципи теорії інтертекстуальності, а також здійснюється інтертекстуальний аналіз художнього тексту п'єс та теоретичних праць Г. Байєрля.

У підрозділі 2.1 «Поняття “інтертекстуальність” в літературознавчому дискурсі» здійснюється аналіз переходу літературознавства від інтерсуб'єктивності, яка ставила автора в центр творчого процесу, до інтертекстуальності, з погляду якої концепція автора як носія значень тексту, тобто творця, розпадається. Доведено, що інтертекст і прецедентний текст / тексти знаходяться у постійному контакті й взаємодії, що проявляється як на літературознавчому, так і на лінгвістичному рівні. Отож інтертекстуальність, виражаючи міру художності твору, передбачає певний рух культурної інформації в нескінченному просторі текстів із постійним під'єднанням щоразу нових інтертекстів та смислів. Зважаючи на широке тлумачення інтертекстуальності та появу нових підходів до цього явища, запропоновано здійснювати її розгляд у аспекті автора і читача. Відповідно проявом авторської інтертекстуальності пропонується вважати інтертекстуальні відсилання автора до претекстів за допомогою специфічних засобів, а читацької – розуміння реципієнтом через осмислення цих засобів у процесі власної інтерпретації твору інтенції автора. Обґрунтовано, що такий підхід дозволить розглядати інтертекстуальність як прийом, свідомо застосований тим чи іншим автором, що сприятиме уникненню появи хибних (абсурдних) інтерпретацій, а також виявленню в текстах літературних творів інтертекстуальних включень, за якими приховується авторська інтенція.

У підрозділі 2.2 «П'єса-обробка як вияв інтертекстуальної взаємодії на тлі творчого діалогу» з'ясовується міра дотичності Г. Байєрля до естетики постмодернізму та здійснюється інтертекстуальний аналіз його творів, що дозволяє чітко побачити зв'язки його п'єс із літературною традицією.

Різноманітні інтертекстуальні вкраплення доводять, що творчість Г. Байерля є синтезом найрізноманітніших традицій. Об'єктом рецепції драматурга стали твори багатьох митців (Б. Брехта, Г. Бокарева, В. Маяковського, Й. В. Гете та ін.), а також Біблія. Однак найпродуктивнішою була творча рецепція автором творів Б. Брехта, що виявляється на різних рівнях і в різних формах. З'ясовано, що п'єси Б. Брехта стали моделями для Г. Байерля, за допомогою яких, із застосуванням принципів епізації драми, він зумів перенести художній досвід свого вчителя в новий історичний час та, «перевернувши» його, пристосувати до вирішення нових художніх завдань. Таким чином, Г. Байерль своїми обробками спромігся не лише показати силу і флексибільність брехтівських теорій, але й довести, що театр Б. Брехта живий і продовжує вражати глядачів, виконуючи при цьому важливі суспільні завдання.

Звернення автора до досвіду попередньої культури, до чужого слова, прагнення до поєднання традицій різних епох, що виливається в появу цілої сітки інтертекстуальних зв'язків, які утворюють певний ігровий простір, притаманна деяким текстам певна пародійність / стилізація, гра на межі героїзації та іронії, раціоналізації та абсурду – усі ці та інші естетичні фактори вказують на визрівання у драматурга постмодерної драматургічної стилістики. Проте доведено, що численні інтертекстуальні вкраплення Г. Байерль використовує не для створення автономного ігрового простору (що притаманно постмодерністам), а заради відображення нової соціально-історичної дійсності, тим самим показуючи розвиток сучасної йому доби та виникаючі при цьому «протиріччя». Водночас використані драматургом цитати, алюзії, ремінісценції тощо виконують функцію очуження з метою оновлення традиційного світосприйняття. Вони насамперед є формою діалогу, а не постмодерністської гри.

Наведені в цьому підрозділі аргументи дозволяють детермінувати п'єсу-обробку як форму втілення інтертекстуальної матеріалізації творчого діалогу в межах розгортання жанрової традиції.

Пункт 2.2.1 *«Інтертекстуальність п'єси “Констатація”»: поетикальні аспекти»* присвячений спробі Г. Байерля відновити жанр навчальної п'єси за нових суспільно-історичних умов. Показано вплив Б. Брехта на ранню творчість і формування манери письма Г. Байерля, а також розглянуто причини недослідженості його творчого здобутку у вітчизняному літературознавстві. При детальному аналізі п'єси «Констатація», одного з перших творів автора, визначено особливості використання Г. Байерлем принципів брехтівського епічного театру, а також точки дотику естетики та поетики обох драматургів. Залучений інтертекстуальний аналіз сприяв зіставленню байерлівської «Констатації» з брехтівською п'єсою «Захід», що надало можливість виявити спільні, подібні та відмінні поетикальні риси. Зокрема з'ясовано, що іманентна навчальній п'єсі Г. Байерля зміна свідомості головних героїв (їхній розвиток, здатність робити правильні висновки й приймати слухні рішення) є однією із тих рис, яка передусім розрізняє творчість обох драматургів. Використання

Г. Байерлем різних драматургічних прийомів (обмін ролями, випадання із ролі та ін.), що характеризує «Констатацію» як «навчальну п'єсу», у поєднанні із народними характерами та неповторним гумором переконливо засвідчує і розважальну функцію дидактичного театру.

У пункті 2.2.2 «*Інтертекстуальні зв'язки п'єси “Пані Флінц” в контексті історії становлення творчої особистості Г. Байерля*» розглянуто інтертекстуальну площину п'єси Г. Байерля «Пані Флінц». Насичення тексту п'єси різними інтертекстуальними зв'язками, що проявляються на власне інтертекстуальному (цитати, алюзії та ін.), паратекстуальному, метатекстуальному, архітекстуальному тощо рівнях, дозволили констатувати, що байєрлівська п'єса багато в чому стала переосмисленням брехтівської драми-перестороги «Матінка Кураж та її діти». Результати інтертекстуального аналізу п'єси Г. Байерля дозволяють чітко побачити насамперед продуктивність творчої рецепції автором твору Б. Брехта. Поряд із переосмисленням сюжету відомої п'єси Б. Брехта Г. Байерль вдається також до використання подібних образів, мотивів, моделей поведінки. Детальний розгляд п'єси в інтертекстуальному розрізі допоміг виявити міжтекстові взаємодії й з іншими творами Б. Брехта, а також Біблією, філософськими працями тощо. З'ясовано, що відсилання до Брехта та інших претекстів в інтертекстуальному ключі моделюють інтерпретацію змісту тієї чи іншої сцени та вказують на їхню діалогічність у новому контексті.

Пункт 2.2.3 «*“Іоанна із Дьобельну”, “Містерія-буф”, “Подорож по Землі доктора Фауста”, “Ви новачок, сер!” як інтертексти*» присвячений зіставленню вищезазначених п'єс із відповідними літературними претекстами та дослідженню генетичного зв'язку головних персонажів з класичними прототипами.

Третій розділ «Інтерпретація літературного твору як чинник діалогічного творення та відтворення» присвячено особливостям літературознавчої та художньої інтерпретації літературного твору. У цьому розділі проаналізовано досвід філософської герменевтики, здійснено розмежування тексту і твору та з'ясовано місце пародії й стилізації у літературно-художній творчості. Значна увага приділяється теоретичній та практичній (художній) інтерпретації Г. Байерлем творчості Б. Брехта.

У підрозділі 3.1 «*Інтерпретація як літературознавча проблема*» здійснюється розгляд інтерпретації в площині наукових методів пізнання в контексті розвитку літературознавчої методології. Окреслено шляхи розуміння тексту літературного твору та з'ясовано природу інтерпретації, а також її залежність від різних факторів (досвіду реципієнта, життєвих реалій, різноманітних інтерпретаційних традицій тощо).

Пункт 3.1.1 «*Текст / твір у контексті завдань літературознавчої інтерпретації*» присвячений диференціації понять «художній текст» та «літературний твір», що здійснюється з опорою на студії Н. Астрахан. З'ясовано, що в широкому сенсі твір – це життя тексту не лише в культурі, але

й у свідомості читачів, тобто це не лише сам текст, але й його інтерпретація. Таким чином, твір включає в себе аспект читацької співтворчої діяльності та не лише відтворює дійсність, а й відображає уявлення автора про неї та втілює його особистість. На відміну від «твору», «текст», що позначає структуровану послідовність знаків, – конкретне поняття, яке включає в себе матеріальний та нематеріальний аспекти. Також здійснюється розмежування «розуміння» й «інтерпретації». Зазначається, що від розуміння інтерпретація відрізняється насамперед своєю інтенційністю та екстравертним спрямуванням. Аргументовано, що здійснення адекватної інтерпретації потребує виходу за межі безпосереднього тексту й вимагає його зіставлення з іншими текстами та культурним контекстом як простором діалогічної взаємодії творчих особистостей. Також виокремлюються основні вектори інтерпретації: 1) тлумачення змісту та смислу твору та 2) співвіднесення будь-яких елементів (мотивів, тропів тощо) із цілістю вищого порядку (такою цілістю може бути контекст твору чи позатекстова ситуація).

У пункті 3.1.2 *«Інтерпретація у сфері зацікавлень герменевтики. Досвід філософської герменевтики»* з опорою на студії Ф. Шляєрмахера, В. Дільтея, М. Гайдеггера, Г.-Г. Гадамера та ін. здійснюється аналіз інтерпретації як центральної проблеми герменевтики. Показано, що саме герменевтичний розгляд тексту, який передбачає проникнення у людський світ та людське буття, надає можливість комплексного розуміння твору, а використання герменевтичного підходу до інтерпретації сприяє кращому та глибшому розумінню як літературних творів та їхніх смислів, так і самих письменників як іманентних авторів. Зазначено, що герменевтична традиція розглядає художній текст як структурне утворення зі своєю власною енергією й змістом та націлена на пошук його духовного смислу. Водночас поява нових варіантів актуалізації та концептуалізації герменевтичної проблеми інтерпретації (як показує досвід філософської герменевтики) відкриває нові горизонти для розуміння художнього тексту та інтерпретації літературного твору, що провокує «конфлікт інтерпретацій».

У пункті 3.1.3 *«Шляхи здійснення інтерпретації літературного твору»* аналізуються критерії розмежування правильної та хибної інтерпретації, а також окреслюються основні підходи до здійснення адекватної інтерпретації. Зазначено, що саме врахування всіх елементів художнього тексту та їхнє співвіднесення з цілісністю твору та власним досвідом реципієнта запобігає появі хибної інтерпретації. У контексті цього дослідження було здійснено розмежування понять «аналіз» та «інтерпретація». З'ясовано, що предметом аналізу є твір як елемент у системі культури, а інтерпретації – зміст та смисл твору. Водночас зауважено, що повне літературознавче пізнання тексту / твору забезпечує саме його системний та комплексний аналіз в поєднанні з умотивованою інтерпретацією.

Підрозділ 3.2 *«Художня інтерпретація як чинник літературної творчості: інтертекстуальність, діалог, традиція»* присвячено проблемі

художньої інтерпретації в контексті сучасного літературознавчого дискурсу. Зазначено, що, на відміну від літературознавчої інтерпретації, множинність якої, хоча й охоплює широкий діапазон інтерпретаційних явищ, не передбачає нескінченності процесу інтерпретування, художня інтерпретація, передбачаючи створення нового твору, є потенційно нескінченною. З'ясовано, що художня інтерпретація є онтологічною необхідністю та лежить в основі сприйняття й усвідомлення об'єкта в будь-якій діяльності. Водночас специфічний продукт авторської діяльності – твір мистецтва – запропоновано розглядати як певну художню інтерпретаційну модель навколишньої дійсності або раніше створеного твору / творів, яка поєднує в собі об'єктивну й суб'єктивну сторони інтерпретації. Об'єктивний аспект пов'язаний із певним твором / творами, що піддається / піддаються інтерпретації, чи творчістю певного автора, а суб'єктивний – із розумінням того чи іншого смислу самим інтерпретатором. Наведені в підрозділі аргументи дають підстави стверджувати, що художня інтерпретація є універсальним поняттям та всеосяжною категорією, яка стосується кожного твору.

Важливим у цьому контексті є визначення рівня чи порядку інтерпретації (запропоноване О. Колесник), що допоможе детальніше класифікувати й оцінювати твори мистецтва, а також виявити певні закономірності в проявах авторської суб'єктивності. Зазначено, що розмежування художньої інтерпретації як процесу та художньої інтерпретаційної моделі як результату сприятиме уникненню плутанини в межах літературознавчих досліджень.

Пункт 3.2.1 «*Пародія та стилізація як шляхи до розширення художніх можливостей*» характеризує жанри пародії та стилізації як художні інтерпретаційні моделі своїх претекстів, які на текстовому рівні найяскравіше віддзеркалюють творчий діалог авторів та передбачають своєрідну інтертекстуальну гру зі своїми претекстами. Наголошується, що, незважаючи на свою багатовікову історію й репрезентацію в усіх літературах світу, ці жанри досі продовжують розвиватися й трансформуватися, набуваючи щоразу нових значень та смислів. Зважаючи на велику кількість дефініцій понять «пародія» та «стилізація», виокремлено їх характерні ознаки. Зазначено, що пародія й стилізація є результатами творчої діяльності автора та залежать від претексту, однак якщо перша має на меті висміювання певних осіб або подій, друга передбачає ствердження й популяризацію об'єкта.

Окрему увагу в цьому контексті спрямовано на інтертекстуальність пародії та стилізації. З'ясовано, що інтертекстуальність є визначальною рисою цих жанрів, адже всі мовні одиниці в новоствореному тексті – інтертекстуальні. Реалізуючись на першому плані, ці одиниці вказують на взаємодію пародійних чи стилізованих текстів з оригіналами. Водночас інтертекстуальні включення надають пародії / стилізації комічного або стверджуючого образу. Аргументовано, що використання інтертекстуального підходу в аналізі текстів пародії та стилізації дає можливість розгляду міжтекстових відносин, який

здійснюється не лише на рівні текст-оригінал – текст-пародія / стилізація, а й у зіставленні з іншими текстами, що допомагає декодувати пародійний / стилізований текст у найбільшому обсязі. Також зауважено, що таке декодування вимагає наявності певних знань у читача, адже саме досвідчений, високоерудований читач може зрозуміти справжній смисл тієї чи іншої трансформації, уловити її неповторний сенс й отримати задоволення при прочитанні тексту-пародії / стилізації.

У пункті 3.2.2 «*“Голови, або Ще менший органон” Г. Байерля як пародія-стилізація “Малого органону для театру” Б. Брехта*» здійснюється аналіз однієї з найважливіших прозових робіт Г. Байерля. Детальний розгляд твору з урахуванням його інтертекстуальних зв'язків із працею Б. Брехта «Малий органон для театру» та співвіднесенням із загальною інтенцією автора дозволяє визначити її як пародію-стилізацію. Показано, що, вдаючись до оригіналу, Г. Байерль використовує ті самі мовні засоби, що й Б. Брехт. Однак, на відміну від істинної пародії, автор робить це не з метою дискредитувати свого попередника чи знизити ідейно-художню цінність його твору, а, навпаки, для ствердження об'єкта пародіювання, з одного боку, та донесення до читачів власного творчого задуму з опорою на популярний претекст, з іншого. Зазначено, що на стилізаційний характер твору вказує також те, що він написаний у формі довірливої бесіди з читачами та спрямований на спільний пошук істини. Автор веде діалог з читачами, ставлячи їм питання (іноді риторичні) та наводячи їх на роздуми. На іманентний цій роботі принцип діалогічності вказує й використання автором після закінчення кожної зі своїх історій звертання «Пані й панове» («Herrschaften»), яке набуває іноді іронічно-пародійного забарвлення. Водночас уся книга є безперервним інтертекстуальним діалогом з Б. Брехтом, ідеї якого й стають вихідним пунктом міркувань Г. Байерля.

Отже, праця «Голови, або Ще менший органон» з її ігровою стилістикою виникає на перехресті літературознавчої та художньої інтерпретацій. З одного боку, вона набуває форми критичної інтерпретації, з іншого – автентичного літературного твору.

Підрозділ 3.3 «*Б. Брехт та Г. Байерль: теоретична та практична інтерпретація*» підбиває підсумок аналізу творчості Г. Байерля та окреслює перспективи подальшого дослідження. Констатовано, що творчість драматурга, представлена у вигляді множинності художніх інтерпретаційних моделей різних рівнів із властивими їм певними елементами пародії / стилізації на свої претексти, є своєрідним синтезом теоретичної інтерпретації ідей Б. Брехта та художньої інтерпретації його п'єс. Водночас зауважено, що творчий здобуток Г. Байерля не зводиться до рецепції лише Б. Брехта, адже об'єктом його інтерпретації ставали й твори багатьох інших митців. Також зазначено, що для розуміння Г. Байерля та його творчості потрібно читати не тільки його п'єси й теоретичні роботи, а й співвідносити їх із творами інших митців, із якими він відчував себе внутрішньо спорідненим. Водночас потрібно звертати увагу на трансформацію запозичених

ним образів та мотивів, які слугували для нього вихідним матеріалом, тобто моделями для створення власних образних паралелей та ментальних структур. Саме тому для повноцінного сприйняття драматургії Г. Байєрля необхідним є розуміння її інтерпретаційного поля, що й створює інтертекстуальний аспект, який є однією з основних характеристик цієї драматургії. Таким чином, драматургія Г. Байєрля, ставлячи високі інтелектуальні вимоги, націлена на «ідеального читача / глядача», який зможе досягнути всю глибину твору лише за умови дешифрування наявних у ньому інтертекстуальних кодів.

У **Висновках** викладено результати дослідження відповідно до поставлених завдань.

Діалог – першоджерело будь-якої мистецької діяльності. Він супроводжує літературний твір на кожному етапі його творення, починаючи від зародження задуму й закінчуючи рецепцією читацької свідомості. Водночас діалог відбувається як на внутрішньотекстовому (діалог між автором та героєм, героєм та іншим героєм, автором та читачем тощо) і міжтекстовому (різні типи інтертекстуальних зв'язків), так і позатекстовому (діалог між автором і світом, автором та іншим твором, автором та іншим автором тощо) рівнях. Такий нескінченний динамічний діалог знаходить своє текстуальне, сюжетне, образне, родове, жанрове та ін. втілення, що зумовлює його універсальність та проникнення у глибини буття. Зрештою, літературний твір постає як форма діалогічної особистісної взаємодії суб'єкта літературно-художньої творчості з іншими суб'єктами, що уможливорюється завдяки процесу авторського творення та читацького відтворення художньої цілісності, матеріалізованої художнім текстом.

Знаходячись на перехресті колишніх та майбутніх культур, літературний твір, завдяки своєму діалогічному характеру, відображає цілісне буття автора, яке наповнюється сенсом за наявності адресата художньо-естетичної комунікації. Водночас таке буття автора завжди містить опосередкований текстуально діалогічний вплив інших авторів і не може існувати в чистому вигляді. Спроба зрозуміти іншого в поєднанні з неповторністю та своєрідністю суб'єктивного світу кожного співрозмовника є необхідною умовою народження нового. Творчий діалог авторів, безумовно, веде до більш адекватного сприйняття й розуміння не лише літературних творів, а й людей та їхніх учинків, навколишньої дійсності.

Показовим підтвердженням діалогічної сутності творчості є теоретичний та художній діалог Г. Байєрля з іншими авторами, зокрема з Б. Брехтом. Цей продуктивний творчий діалог авторів викликав появу великої кількості художніх інтерпретаційних моделей різних рівнів. Наповненість цих моделей різними інтертекстуальними включеннями створює переконливу ілюстрацію щодо реалізації такого діалогу на практиці. Перейняті Г. Байєрлем та підпорядковані власним художнім задумам фабули, персонажі, головні концепти епічного театру Б. Брехта дають підстави говорити, що в процесі

художньої інтерпретації твори-орієнтири зазнають кардинальної трансформації, стають підставою для виникнення нових творів.

Інтертекстуальність – багатшаровий феномен, в аспекті якого кожен новий текст / твір є своєрідною реакцією на вже існуючий / існуючі, які, у свою чергу, можуть бути використані в якості елементів художньої структури нових текстів / творів. За допомогою різних інтертекстуальних включень встановлюються діалогічні кореляції між творами. Теорія інтертекстуальності знайшла своє особливе застосування при аналізі художніх текстів, адже інтертекстуальні зв'язки є важливим елементом творення тексту. Незважаючи на те, що концепція автора при дослідженні інтертекстуальності того чи іншого твору в контексті постмодерністської літературознавчої парадигми втрачається, врахування інтенції автора, особистісного творчого діалогу між авторами є важливим для здійснення коректної інтерпретації літературного твору.

Розгляд інтертекстуальної площини п'єс Г. Байєрля показує продуктивність творчої рецепції автором насамперед творчості Б. Брехта. Проте за авторським текстом Г. Байєрля відкривається також присутність текстів інших митців, що надали драматургу певного творчого імпульсу та стали своєрідними катализаторами для створення власних художніх інтерпретаційних моделей. У його п'єсах та теоретичних роботах можна знайти всі охарактеризовані Ж. Женеттом типи інтертекстуальних зв'язків. Використовуючи брехтівські п'єси як претексти, Г. Байєрль наповнює їх новим змістом і смислами й переносить у нову реальність. Різноманітні інтертекстуальні вкраплення у формі лексичних та образних запозичень, прихованих і явних цитат, алюзій тощо є ознаками позатекстової гри автора з читачем та глядачем. Таким чином, Г. Байєрль наближається до постмодерністської естетики та поетики, створюючи простір для вільної гри на межі серйозного та смішного, героїчного та іронічного, ідеології та карнавалу. Паралельне інтертекстуальне звернення до праць класиків марксизму-ленінізму та до Біблії умовжливлює підміну одного смислового «центру» іншим, коливання між ціннісними системами (закритою ідеологічною та відкритою загальнолюдською), їх ігрове «нерозрізнення», близьке по суті до «децентрації» та «деконструкції», характерних для постструктуралістського мислення та постмодерністської художньої практики. Використані драматургом елементи інтертекстуальності апелюють до ерудованого читача та глядача й спрямовані на активізацію особистісно-екзистенційних спогадів та асоціацій реципієнта, а також на необхідне, згідно з інтенцією автора, сприйняття матеріалу. Урахування інтертекстуальних зв'язків у драмах Г. Байєрля розширює межі їх інтерпретації та надає всій його творчості поліфонічного звучання.

Твір існує лише в процесі діалогу, а процес читання завжди передбачає взаємодію двох активних учасників: автора й читача. Буття літературного твору залежить лише від читачів, адже без них текст матиме лише психотерапевтичний ефект для його творця. Тому літературний твір може існувати лише в людській спільноті й завдяки їй. На відміну від художнього

тексту, який є знаковою системою й уможливорює естетичну комунікацію, літературний твір як інтенціональний об'єкт існує лише у свідомості людини – його творця або співтворця, інтерпретатора.

Літературознавча інтерпретація враховує цілу систему явищ, які описують не тільки певні особливості художнього тексту, а й особливості його сприйняття. Лише шляхом послідовного аналізу всіх структурних елементів того чи іншого тексту можна зрозуміти цілісність художнього феномена й навпаки, адже комплексний аналіз структурних елементів неможливий без врахування контексту твору як цілого. Тому інтерпретація твору завжди супроводжується пізнанням навіть найменших його складових частин. Таким чином, смисл твору пізнається через аналіз його компонентів із їх піднесенням до цілого та навпаки, а осмислення твору здійснюється шляхом його співвіднесення із особистісним – як літературним, так і життєвим – досвідом, адже саме автор і читач надають твору смислової завершеності.

Художня інтерпретація іманентна для кожного твору, адже кожен твір створюється в процесі зчитування чужих дискурсів та осмислення «позахудожніх реалій». Незалежно від мети, яку вона передбачає, художня інтерпретація є універсальним механізмом створення нового твору мистецтва й може бути застосована до будь-якого твору. Тому можливе розширення поняття художньої інтерпретації та відхід від її класичного розуміння як трактування «первинного» продукту мистецтва. Таким чином, художня інтерпретація стосується не лише продукту «первинної» творчості, де факт інтерпретації наявний завдяки різним формам засвоєння спадщини інших митців, але й реалізується як осмислення життєвого досвіду й може стосуватися різних історичних та наукових праць, унаслідок чого здійснюється перетворення позахудожнього на художнє. Водночас уведення поняття «художня інтерпретаційна модель», яке, на відміну від художньої інтерпретації як процесу, означає результат такої інтерпретації, уможливорює систематизацію етапів творчого процесу.

Стилізація та пародія передбачають трансформацію літературних претекстів, завдяки чому відбувається їхнє переосмислення та спрямування на реалізацію власних задумів інтерпретатора. Зважаючи на іманентну цим жанрам біполярність, їх можна розглядати як художні інтерпретаційні моделі щонайменше другого рівня. Водночас стилізація й пародія характеризуються наявністю двох індивідуальних мовних свідомостей: свідомості стилізатора / пародиста та свідомості, яку зображують. Ще однією важливою ознакою обох жанрів є їхнє ґрунтування на інтертекстуальних зв'язках із прецедентними текстами. Саме характер цих інтертекстуальних включень надає пародії комізму, а стилізації – стверджуючого чи популяризуючого сенсу.

При розгляді значення діалогу й інтерпретації в процесі літературно-художньої творчості драматургія Г. Байерля виявляється надзвичайно продуктивним матеріалом. Його п'єси наділені значним потенціалом впливу на свідомість читача й глядача, а літературознавча та художня інтерпретація ідей і

п'єс інших авторів ознаменували весь творчий шлях драматурга. Виступаючи як у ролі автора, так і режисера своїх драматичних творів, він здійснив певну трансформацію не лише п'єс Б. Брехта, а й моделей його вистав. Зрештою, їх можна назвати художніми інтерпретаційними моделями брехтівських. Водночас ці моделі-пародії / стилізації відображають наслідок попередньої читацької та літературознавчої (теоретичної) інтерпретації головних концептів епічного театру Б. Брехта. Таким чином, творчість Г. Байєрля є яскравим утіленням механізмів розгортання літературного процесу, здійснення подальшого літературного розвитку. Це ще раз стверджує, що літературно-художня творчість – процес матеріалізації в художньому тексті естетичного ставлення особистості до світу, яке реалізується як діалог з іншими особистостями й має на меті інтерпретаційне відтворення у цілісності літературного твору буттєвої поліфонії.

Що стосується літературно-художньої творчості загалом, то **перспективи** подальших досліджень полягають у врахуванні родової специфіки літературного твору в процесі розгортання творчого діалогу, здійснення літературознавчої та художньої інтерпретації. Окремого теоретичного осмислення вимагають також здійснені Г. Байєрлем переклади німецькою творів з російської та англійської мов, адже будь-який переклад з однієї мови іншою теж можна вважати побудовою художньої інтерпретаційної моделі, у якій особистісне прочитання й розуміння перекладача відіграють надзвичайно важливу роль. Під час подальшого дослідження творчості Г. Байєрля слід також приділити увагу його діяльності не лише в театрі, але й на телебаченні та в кіно. Так, здійснена ним екранізація власних п'єс як ще один рівень художньої інтерпретації (у цьому контексті можна було б говорити про багатоступеневу інтерпретацію) потребує окремої уваги. Перспективним напрямом подальшого дослідження може бути також співвіднесення творчості Г. Байєрля з «театром абсурду», виявлення спільних та відмінних рис. Окремих студій вимагає й зіставлення творчості митця з художніми системами інших драматургів його часу, зокрема П. Гакса та Г. Мюллера.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Анхим О. І. Гельмут Байєрль і його театр. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2015. № 4 (82). С. 33–38.
2. Анхим О. І. Рецепція навчальних п'єс Б. Брехта у творчості Г. Байєрля (на прикладі п'єси «Констатація»). *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство)* : збірн. наук. праць. Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2017. № 1 (19). С. 21–26.

3. Анхим О. І. Творчість як діалог. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Філологія* : збірн. наук. праць. Одеса, 2018. № 33 (1). С. 128–130.
4. Анхим О. І. Діалог авторів як універсальний механізм виникнення нового у процесі художньої творчості. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород, 2018. № 3 (3). С. 116–120.
5. Анхим О. І. Художня інтерпретація як чинник літературної творчості: інтертекстуальність, діалог, традиція. *Держава та регіони. Гуманітарні науки*. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2018. № 3 (54). С. 3–8.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Анхим О. І. «Die Köpfe oder Das noch kleinere Organon» Гельмута Байєрля як спроба осмислення власного творчого доробку. *Брехтівський часопис (Brecht-Heft)*: статті, доповіді, есе : збірн. наук. праць (філолог. науки). Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2014. № 4. С. 139–141.
7. Анхим О. І. Пародія та стилізація як шляхи до розширення художніх можливостей. *Філологічні науки в умовах сучасних трансформаційних процесів* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 9–10 лист. 2018 р. Львів : ГО «Наукова філологічна організація «Логос», 2018. С. 14–17.
8. Анхим О. І. Інтертекстуальність у п'єсі Гельмута Байєрля «Пані Флінц». *Science and Education a New Dimension. Philology*. Budapest, 2018. VI (48), Issue: 161. Pp. 7–10.

АНОТАЦІЯ

Анхим О. І. Літературно-художня творчість як діалог та інтерпретація (на матеріалі драматургії Гельмута Байєрля). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.06 «Теорія літератури». – Житомирський державний університет імені Івана Франка МОН України, Житомир, 2019.

У роботі докладно висвітлено розгортання діалогу в процесі літературно-художньої творчості, розширено й уточнено літературознавче розуміння цього феномена. Здійснено комплексний аналіз концепту «інтертекстуальність» у межах і за межами постмодерністської парадигми мислення й запропоновано його осмислення в авторському та читацькому аспекті. Конкретизовано теорію літературознавчої й художньої інтерпретації літературного твору та простежено особливості їх здійснення. Завдяки зіставленню понять «художня інтерпретація» та «художня інтерпретаційна модель» уточнюється понятійний апарат, який уможливорює теоретичну концептуалізацію художньої творчості як інтерпретації.

Уперше в українське літературознавство введено постать Гельмута Байєрля – драматурга, творчість якого досі залишалася не вивченою вітчизняною наукою. Уперше з погляду сучасної поетики з урахуванням діалогічної сутності й інтертекстуальності розглянуто драми-обробки Г. Байєрля. Літературознавча інтерпретація творів Г. Байєрля й аналіз особливостей художньої інтерпретації творчості Б. Брехта Г. Байєрлем дозволили детермінувати здійснені драматургом обробки як художні інтерпретаційні моделі різних рівнів. Творчість Г. Байєрля та іманентний їй синтез теоретичної й художньої інтерпретацій підтверджують висновок про те, що кожен твір реалізується в переосмисленні та подальшій інтерпретації і фактично є інтерпретацією більш давнього твору або позахудожньої дійсності. Зрештою, кожна художня інтерпретаційна модель задає наступним читачам-реципієнтам вектори творчого початку.

Ключові слова: літературно-художня творчість, художній текст, літературний твір, художня інтерпретація, літературознавча інтерпретація, обробка, пародія, стилізація, діалог, діалогічність, інтертекстуальність.

АННОТАЦІЯ

Анхим А. И. **Литературно-художественное творчество как диалог и интерпретация (на материале драматургии Гельмута Байерля).** – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.06 «Теория литературы». – Житомирский государственный университет имени Ивана Франко МОН Украины, Житомир, 2019.

В работе подробно освещается развертывание диалога в процессе литературно-художественного творчества, расширяется и уточняется литературоведческое понимание этого феномена. Осуществлен комплексный анализ концепта «интертекстуальность» в пределах и за пределами постмодернистской парадигмы мышления и предложено его рассмотрение в аспекте автора и читателя. Конкретизирована теория литературоведческой и художественной интерпретации литературного произведения, определены особенности осуществления обеих интерпретаций. Благодаря сопоставлению понятий «художественная интерпретация» и «художественная интерпретационная модель» уточняется понятийный аппарат, что делает возможной теоретическую концептуализацию художественного творчества как интерпретации.

Впервые в украинском литературоведении исследуется творческое наследие Гельмута Байерля – драматурга, творчество которого до сих пор оставалось вне отечественной научной рефлексии и украинского художественного, в частности театрального, пространства. Впервые с точки зрения современной поэтики с учетом диалогической сущности и интертекстуальности рассмотрены драмы-обработки Г. Байерля. Литературоведческая интерпретация произведений Г. Байерля и анализ особенностей художественной интерпретации творчества

Б. Брехта Г. Байерлем позволили определить осуществленные драматургом обработки как художественные интерпретационные модели различных уровней, а саму обработку как форму воплощения интертекстуальной материализации творческого диалога в рамках развертывания жанровой традиции. Творчество Г. Байерля и имманентный ему синтез теоретической и художественной интерпретации подтверждает вывод о том, что каждое произведение реализуется в переосмыслении и дальнейшей интерпретации и фактически является интерпретацией более раннего произведения или внехудожественной действительности. В конечном итоге каждая художественная интерпретационная модель задает следующим читателям-реципиентам векторы творческого начинания.

Ключевые слова: литературно-художественное творчество, художественный текст, литературное произведение, художественная интерпретация, литературоведческая интерпретация, обработка, пародия, стилизация, диалог, диалогичность, интертекстуальность.

ABSTRACT

Ankhyrn O. I. Literary Creative Work as a Dialogue and Interpretation (Based on Helmut Baierl's Drama). – Qualification scientific work with the manuscript copyright.

Thesis for a Candidate Degree in Philology, Speciality 10.01.06 «Theory of Literature». – Zhytomyr Ivan Franko State University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Zhytomyr, 2019.

The dissertation elaborates in detail the deployment of a dialogue in the process of literary creative work as well as expands and clarifies the literary understanding of this phenomenon. The complex analysis of the concept «intertextuality» within and outside the postmodern paradigm of thinking is carried out; the vectors of its comprehension in terms of author's work and reader's co-creation are singled out. The theory is clarified and features of literary and creative interpretation of a literary work are traced. Conceptual apparatus is clarified due to the comparison of concepts «creative interpretation» and «creative interpretation model», which enables theoretical conceptualization of creative writing as interpretation.

Helmut Baierl, the playwright whose work until now had remained undefined by national science, was introduced for the first time in the Ukrainian literary studies. Drama-adaptations by H. Baierl were analyzed for the first time from the point of view of modern poetics, taking into account the dialogical nature and intertextuality. The literary interpretation of H. Baierl's works and H. Baierl's analysis of peculiarities of creative interpretation of B. Brecht's works allowed determining the adaptations made by the playwright as creative interpretation models of various levels. H. Baierl's work with its inherent synthesis of theoretical and creative interpretations confirms the conclusion that creative writing is a dialogue of one artist

with another one/ ones which results in a creative and / or theoretical interpretation of the works of the latter one / ones.

The scientific novelty of the thesis is to clarify the theory of literary and creative interpretation of a literary work. The significance of a dialogue in the process of literary creative writing and the understanding of its main internal and intertextual correlations are elucidated. The development of a dialogue in the process of literary creative writing was explained in detail, which contributed to the clarification of the literary understanding of this phenomenon and to the definition of new ways for its interpretation. For the first time, the dialogical essence of H. Baierl's works was analyzed and the most indicative types of intertextuality in his works were revealed. For the first time a literary interpretation of H. Baierl's works was made and the main features of H. Baierl's creative interpretation of B. Brecht's work were analyzed. Furthermore, the terminological apparatus was clarified, due to which, in some aspects, the concepts of «literary creative writing», «creative interpretation», «literary interpretation», «adaptation», «dialogical nature», «intertextuality» are newly comprehended.

The first chapter of the dissertation study «Literary creative writing as a dialogue» is devoted to the study of the phenomenon of a dialogue as the primary source of any artistic activity with its significance in the process of interpretation of a literary work. It was determined that a dialogue is not only a condition or a precondition, but also a cause, a means and a universal mechanism for the emergence of a new in the creation process. Besides, intersubjective and intertextual dialogues as the basis of literary creative writing are analyzed and the endless movement from monologization to dialogization which is inherent for the process of creation is indicated, too.

The first chapter dwells upon the theoretical and creative dialogue between H. Baierl and B. Brecht, which focuses on the main concepts of the epic theater. The detailed analysis of the plays by H. Baierl shows their abundance with various artistic means, which the playwright took mostly from his teacher B. Brecht, subordinating the tradition of the epic theater to his own artistic guidelines. The result is that thanks to the skillful usage of B. Brecht's techniques, H. Baierl managed to transfer his characters to a new reality and demonstrate it artistically, by which he proved the power of B. Brecht's theory and its effectiveness in new socio-historical conditions. Using a comparative analysis it was found that, although H. Baierl understood the dialectic, the plot, the effect of alienation, the gesture, the comic, and other elements important for the epic theater in the way that was very close to the Brechtian point of view, but still the elements themselves undergo certain transformations.

The second chapter «The Concept of intertextuality within and outside the postmodern theoretical and artistic paradigm of thinking» is devoted to the phenomenon of intertextual interaction and the genesis of its literary reflection. This chapter outlines the main norms and principles for the theory of intertextuality. It was proven that intertext and precedent text / texts are in constant contact and interaction, which manifests itself both on literary and linguistic level. Therefore, intertextuality,

expressing a certain degree of creativity of a literary writing, involves a certain movement of cultural information in the infinite space of texts with the constant adding of new intertexts and meanings.

In the same chapter an intertextual analysis of H. Baierl's works makes it possible to clearly see the connections of his plays with the literary tradition. Various intertextual inclusions prove that many writers (B. Brecht, G. Bokareva, V. Mayakovsky, J. W. Goethe, etc.) as well as the Bible have become the object of the playwright's reception. At the same time, the arguments given in this chapter allow to determine play-adaptations as a form of embodiment of an intertextual materialization of a creative dialogue within the framework of genre tradition.

The third chapter «Interpretation of a literary work as a factor of dialogical creation and reproduction» focuses on literary and creative interpretation of a literary work. This chapter analyzes the experience of philosophical hermeneutics, makes a distinction between a text and a literary work, and casts light on the relevance of the parody and stylization in literary creative writing.

Considerable attention is paid to H. Baierl's theoretical and practical (creative) interpretation of works by B. Brecht. It is stated that H. Baierl's works, presented as a plurality of creative interpretation models of different levels with certain inherent elements of parody / stylization based on their pretexts, are a synthesis of a theoretical interpretation of B. Brecht's ideas and a creative interpretation of his plays.

Key words: literary creative writing, creative text, literary work, creative interpretation, literary interpretation, adaptation, parody, stylization, dialogue, dialogical nature, intertextuality.